

Xavier H elary, *Ostatnia krucjata. Ludwik IX Święty w Tunisie*, przekład J. Nowakowska, Wydawnictwo Astra, Krak ow 2021, ss. 295

Dzieje krucjat s a jednym z najpopularniejszych tematów badawczych. Dowodem na to s a liczne pozycje, jakie można spotkać na p ółkach księgarń (obecnie to coraz częściej ebooki). Niewątpliwie jednym z najbardziej poczytnych dzieł poświęconych wyprawom krzyżowym jest monumentalna praca sir Jamesa Cochran Stevensona Runcimana zatytułowana *A History of the Crusades*¹. Wspomniane studium zostało spopularyzowane w Polsce w końcu lat 80-tych ubiegłego wieku dzięki działalnořci jednego z najlepszych wydawnictw naukowych w kraju – Państwowemu Instytutowi Wydawniczemu². Polski przekład ukazał się z cennym uzupełnieniem wybitnego rodzimego mediewisty, Benedykta Zientary³.

W ostatnich dekadach prace z zakresu krucjat s a przedmiotem zainteresować wielu komercyjnych wydawnictw⁴, spořród których na czoło wysuwa się

¹ Tom pierwszy: *The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem* został opublikowany w 1951 r. nakładem Cambridge University Press, dwa kolejne tomy: *The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187* (vol. II) oraz *The Kingdom of Accre and the Later Crusades* (vol. III) w 1952 r. oraz w 1954 r.

² S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 1: *Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, przeł. J. Schwakopf, Warszawa 1987; idem, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 2: *Królestwo Jerozolimskie i frankijski Wschód 1100-1187*, przeł. J. Schwakopf, Warszawa 1987; idem, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 3: *Królestwo Akki i późniejsze krucjaty*, J. Schwakopf, Warszawa 1987.

³ B. Zientara, *Postowie*, [w:] S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 3, s. 457-460.

⁴ Np.: T. Asbridge, *Pierwsza krucjata. Nowe spojrzenie*, tł. E. Jagła, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006; E. Christiansen, *Krucjaty północne*, tł. J. Szczepański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2009; J. Philips, *Druga krucjata, Rozszerzanie granic chrzeřcijaństwa*, tł. N. Radoski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2013; P. Hill, *Templariusze na wojnie 1120-1312. Bitwy i kampanie w Ziemi Świętej, Europie Wschodniej i na Półwyspie Iberyjskim*, tł. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018; M. Angold, *Czwarta krucjata*, tł. B. Spierałska, Bellona, Warszawa 2006; M. Balard, *Wyprawy krzyżowe i łaciński wschód XI-XIV w.*,

krakowskie Wydawnictwo Astra. W dysponendzie tegoż wydawnictwa znaleźć można wiele interesujących pozycji⁵, m.in. recenzowaną pracę Xaviera Héléryego zatytułowaną *Ostatnia krucjata. Ludwik IX Święty w Tunisie*.

Warto zaznaczyć, że wyprawa z roku 1270 w większości opracowań jest zwyczają jedynie wspomnianą⁶. Dobrze więc się stało, że polski Czytelnik może zapoznać się z dokładnym opisem przyczyn, przebiegu i skutków VII krucjaty.

Omawiana publikacja składa się z ośmiu rozdziałów, wprowadzenia, podsumowania, aneksu obejmującego *Zawartość zbioru listów dotyczących siódmej wyprawy krzyżowej, Komentarza do źródeł i bibliografii*, w którym Autor dokonuje krótkiej charakterystyki przytoczonych w książce źródeł oraz wykorzystanej bibliografii. Notabene treść *Komentarza* często w innych opracowaniach stanowi część wprowadzenia bądź wstępu, w tym przypadku natomiast została wyodrębniona jako osobny rozdział. Po *Komentarzu* znajdują się: źródła, bibliografia, indeks.

tł. M. Witkowski, Bellona, Warszawa 2005; idem, *Łaciński Wschód XI-XV wiek*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010; I. Fonnesberg-Schmidt, *Papieże i krucjaty bałtyckie 1147-1254*, tł. B. Solecki, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2009; G. Dickson, *Krucjata dziecięca. Mroczna tajemnica średniowiecza*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2010; J. Harris, *Bizancjum i wyprawy krzyżowe*, tł. J. Gardzińska, Bellona, Warszawa 2005; D. Nicolle, *Wojny za wiarę. Chrześcijaństwo i dżihad 1000-1500*, tł. B. Spieralska, Bellona, Warszawa 2008; idem, *Pierwsza krucjata 1096-1099*, tł. N. Łajszczak, AmerCom SA (Osprey Publishing), Poznań 2009; M. Billings, *Wyprawy krzyżowe*, tł. Z. Dalewski, Fakty – Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2002; J.F.O. Callaghan, *Rekonkwista. Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii*, tł. J. Szkudliński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2016; P. Frankopan, *Pierwsza krucjata. Wezwanie ze Wschodu*, tł. M. Wyrwas-Wiśniewska, WAB, Warszawa 2015; M. Gładysz, *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII i XIII wieku*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2002; A. Maalouf, *Wyprawy krzyżowe w oczach Arabów*, tł. K.J. Dąbrowska, Czytelnik, Warszawa 2001; M. Meschini, *1204. Tajemnica IV wyprawy krzyżowej i podboju Konstantynopola*, tł. M. Myczkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2007.

⁵ Np.: T. Asbridge, *Krucjaty. Wojna o Ziemię Świętą*, tł. M. Józefowicz, N. Rataj, Wydawnictwo Astra, Kraków 2015; J. Philips, *Czwarta krucjata i złupienie Konstantynopola*, tł. M. Józefowicz, N. Rataj, Wydawnictwo Astra, Kraków 2017; P.M. Cobb, *Krucjaty. Arabska perspektywa*, tł. M. Józefowicz, Wydawnictwo Astra, Kraków 2018; A. Demurger, *Rycerz Chrystusa. Zakony rycerskie w średniowieczu*, tł. J. Nowakowska, Wydawnictwo Astra, Kraków 2020; J. Reston jr, *Trzecia krucjata. Ryszard Lwie Serce i Saladyn*, tł. M. Józefowicz, N. Rataj, Wydawnictwo Astra, Kraków 2020; M. Aurell, *Chrześcijaństwo przeciwko krucjatom XII-XIII wiek*, tł. J. Nowakowska, Wydawnictwo Astra, Kraków 2021.

⁶ Np. Steven Runciman poświęcił VII krucjacie niecałe dwie strony (S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. III, s. 272-273).

Ksi zka zawiera również cztery mapy, które jednak w nikłym stopniu przyczyniają się do uatrakcyjnienia lektury ksiązki. Np. za wpełnie nieczytelną należy uznać map  zatytułowaną *Kartagina* (s. 141). Powstaje więc pytanie, czy lepsza jest monografia historyczna w ogóle pozbawiona map, czy też z mapami b lednymi b dz nieczytelnymi.

W rozdziale I zatytułowanym *Ku nowej wyprawie krzyżowej* zarysowany został udział Francji, jej wladc w, a także społeczeństwa w wyprawach na Wschód, w tym zwłascza w krucjacie zorganizowanej przez Ludwika IX w latach 1248-1254. Autor nie zapomniął również wspomnieć o kwestiach i konfliktach, które w XIII absorbowaly europejskich wladc w, uniemożliwiając im pełne zaangażowanie w ruch krucjatowy: najazd Mongołów, walka o spadek po Hohenstaufach na południu Italii, wojna domowa w Anglii b dz likwidacja resztek Cesarstwa Łacińskiego i odzyskanie Konstantynopola przez Michała VIII Paleologa.

Kolejne trzy rozdziały (*Przygotowania, Z Paryża do Aigues-Mortes, Armia krzyżowców*) przedstawiają działania króla zmierzające do zorganizowania krucjaty, która nie wzbudzała już takiego entuzjazmu, jak poprzednie. Rozdział piąty (*Dlaczego Tunis?*) z kolei jest próbą odpowiedzi, co skłoniło króla Francji, by w 1270 r. ruszy  do Afryki Północnej i walczy  nieopodal ruin starożytnej Kartaginy? Autor recenzowanej monografii skłania się ku wyjaśnieniu, że zadcydowaly osobiste przymioty Ludwika, mianowicie jego głęboka pobożność, która pozwalała mu żywić przekonanie, że zdoła pozyskać muulmańskiego wladc  do wiary chrześcijanskiej⁷. Przedostanie dwa rozdziały (*Ładowanie i pierwsze działania, Przybycie Karola Andegaweńskiego*) odnosz  się już do działań na ziemiach północnoafrykańskich, natomiast w ostatnim zatytułowanym *Powrót* Autor opisuje peregrynacj  krzyżowców wraz z doczesnymi szczątkami Ludwika IX, a także pierwsze cuda, jakie dokonywaly się za wstawiennictwem zmarłego.

Ksi zka przedstawia w sposób klasyczny przyczyny, przebieg oraz skutki VII krucjaty. Już z tego powodu jest warta polecenia, zważywszy na fakt, jak skrótowo najczęściej wspominao o ostatniej wyprawie krzyżowej. Należy jednak podkreślić, że Autor na tle opisywanej ekspedycji eksponuje inne ważkie zagadnienia oraz problemy. Przykładem może być podrozdział poświęcony

⁷ Zwraca uwagę, że Autor, omawiając pobożność Ludwika, nie odwołuje się wpełnie do monumentalnej pracy Jacquesa Le Goffa poświęconej postaci króla, gdzie owa kwestia, jak również sprawa stosunku Ludwika IX do mużulmanów b dz yd w, jest bardzo uwypuklona (J. Le Goff, *Święty Ludwik*, Warszawa 2001, s. 603-664).

Aigues-Mortes (s.54-56), czyli nadmorskiej miejscowości będącej głównym portem dla Ludwika IX. Obecnie jest to nieduża miejscowość, niemal niezauważalna dla współczesnego Czytelnika, potrafiącego wymienić szereg śródziemnomorskich portów Francji (np.: Nicea, Tulon, Marsylia), jednak w czasach Ludwika IX był to jedyny port w rękach Kapetyngów. Inne ośrodki leżały poza granicami Królestwa Francji bądź znajdowały się w granicach lenn króla, dlatego też Autor uwypukla troskę władcy o Aigues-Mortes.

Podobną dbałość o szczegóły można zaobserwować w kontekście spraw międzynarodowych. Kilkukrotnie w książce wspomniany został np. cesarz Michał VIII Paleolog, restaurator Cesarstwa Bizantyńskiego. Xavier Héлары podkreśla aspiracje Karola Andegaweńskiego, brata króla, zamierzającego interweniować w „Grecji”. Odpowiedzią na to zagrożenie było poselstwo Michała VIII do Ludwika IX z prośbą o powstrzymanie planów Karola⁸.

Wspomniany powyżej przykład uwypukla jeden z najważniejszych mankamentów książki, mianowicie oparcie jej przede wszystkim na literaturze rodzimej dla Autora. Wprawdzie wyjaśnia to (lecz nie tłumaczy) zastrzeżenie Xaviera Héлары'ego w *Komentarzu do źródeł i bibliografii* (s.255), że książka stanowi pochodną doktoratu Autora. Warto jednak zauważyć, że brak szerszego przeglądu literatury pozostawia pewne poczucie niedosytu.

Bez względu jednak na pewne niedostatki i uproszczenia należy podkreślić znaczenie pojawienia się na polskim rynku czytelniczym pełnej monografii poświęconej VII krucjacie.

Bibliografia

- Angold M., *Czwarta krucjata*, Warszawa 2006.
 Asbridge T., *Krucjaty. Wojna o Ziemię Świętą*, Kraków 2015.
 Asbridge T., *Pierwsza krucjata. Nowe spojrzenie*, Poznań 2006.

⁸ Autor omawianej książki podkreśla znaczenie tych wydarzeń, opierając się jednak na dwóch publikacjach z pierwszej połowy XX w. (L. Bréhier, *Une ambassade byzantine au camp de Saint Louis, devant Tunis (1270)*, [w:] *Mélanges offerts à M. Nicolsa Iorga par ses amis de France et des pays de langue Francis*, Paris 1933, s. 139-146; J. Longnon, *L'Empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris 1949) i nie odnosząc się do żadnej innej literatury. O ile rozumiałe jest wyłączenie odniesienia do pracy Louisa Bréhiera, o tyle może zastanawiać brak klasycznych już dzieł dotyczących relacji Bizancjum-Zachód w XIII w. (np. D.J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge Mass. 1959; M. Dąbrowska, *Bizancjum, Francja i stolica apostolska w drugiej połowie XIII w.*, Łódź 1986) bądź nowszych opracowań, w tym również francuskojęzycznych (np.: *Le monde byzantin*, t. 3: *L'empire grec et ses voisins (XIIIe-XVe siècle)*, ed. A. Laiou, C. Morrisson, Paris 2011).

- Aurell M., *Chrześcijananie przeciwko krucjatom XII-XIII wiek*, Kraków 2021.
- Balard M., *Łaciński Wschód XI-XV wiek*, Kraków 2010.
- Balard M., *Wyprawy krzyżowe i łaciński wschód XI-XIV w.*, Warszawa 2005.
- Billings M., *Wyprawy krzyżowe*, Warszawa 2002.
- Bréhier L., *Une ambassade byzantine au camp de Saint Louis, devant Tunis (1270)*, [w:] *Mélanges offerts à M. Nicolsa Iorga par ses amis de France et des pays de langue Francis*, Paris 1933.
- Callaghan Joseph F.O., *Rekonkwista. Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii*, Poznań 2016
- Christiansen E., *Krucjaty północne*, Poznań 2009.
- Cobb P. M., *Krucjaty. Arabska perspektywa*, Kraków 2018.
- Dąbrowska M., *Bizancjum, Francja i stolica apostolska w drugiej połowie XIII w.*, Łódź 1986
- Demurger A., *Rycerze Chrystusa. Zakony rycerskie w średniowieczu*, Kraków 2020.
- Dickson G., *Krucjata dziecięca. Mroczna tajemnica średniowiecza*, Warszawa 2010.
- Fonnesberg-Schmidt I., *Papieże i krucjaty bałtyckie 1147-1254*, Warszawa 2009.
- Frankopan P., *Pierwsza krucjata. Wezwanie ze Wschodu*, Warszawa 2015.
- Geanakoplos D.J., *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge Mass. 1959.
- Gładysz M., *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII i XIII wieku*, Warszawa 2002.
- Harris J., *Bizancjum i wyprawy krzyżowe*, Warszawa 2005.
- Hill P., *Templariusze na wojnie 1120-1312. Bitwy i kampanie w Ziemi Świętej, Europie Wschodniej i na Półwyspie Iberyjskim*, Poznań 2018.
- Le Goff J., *Święty Ludwik*, Warszawa 2001.
- Le monde byzantin*, t. 3: *L'empire grec et ses voisins (XIIIe-XVe siècle)*, ed. A. Laiou, C. Morriison, Paris 2011.
- Longnon J., *L'Empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris 1949.
- Maalouf A., *Wyprawy krzyżowe w oczach Arabów*, Warszawa 2001.
- Meschini M., *1204. Tajemnica IV wyprawy krzyżowej i podboju Konstantynopola*, Kielce 2007.
- Nicolle D., *Pierwsza krucjata 1096-1099*, Poznań 2009.
- Nicolle D., *Wojny za wiarę. Chrześcijaństwo i dżihad 1000-1500*, Warszawa 2008.

- Philips J., *Czwarta krucjata i złupienie Konstantynopola*, Kraków 2017.
- Philips J., *Druga krucjata, Rozszerzanie granic chrześcijaństwa*, Poznań 2013.
- Reston J. jr, *Trzecia krucjata. Ryszard Lwie Serce i Saladyn*, Kraków 2020.
- Runciman J.C.S., *A History of the Crusades*, vol. I: *The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 1951.
- Runciman J.C.S., *A History of the Crusades*, vol. II: *The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*, vol. II, Cambridge 1952.
- Runciman J.C.S., *A History of the Crusades*, vol. III: *The Kingdom of Accre and the Later Crusades*, Cambridge 1954.
- Runciman S., *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 1: *Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, Warszawa 1987.
- Runciman S., *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 2: *Królestwo Jerozolimskie i frankijski Wschód 1100-1187*, Warszawa 1987.
- Runciman S., *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 3: *Królestwo Akki i późniejsze krucjaty*, Warszawa 1987.

Jacek Bonarek

<https://orcid.org/0000-0001-9237-922X>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Filia w Piotrkowie Trybunalskim

e-mail: jacek.bonarek@ujk.edu.pl